

РАДИВОЈЕ БОЈОВИЋ

**СЕЋАЊА НА МАЈСКИ ПРЕВРАТ 1903. ГЕНЕРАЛА ЈОВИЦЕ
ЈОВИЧИЋА И ЉУБОМИРА МИЛИЋА**

Радивоје Бојовић
УУ 32000 Чачак
Народни музеј

UDK: 323.27 (497.11)

Генерали Јовица Јовичић и Љубомир Милић описали су своје учешће у мајском преврату 1903. са жељом да остану забележене појединости о њиховој улози у овом драматичном догађају. У приповедањима једног завереника и краљевог ађутанта недостаје само тужна прича из двора о смрти краља, али излагање о улози VI пешадијског пука, догађају на Бањици и епилог остављају јасну слику државног удара и интересантне детаље из првих година након промене на престолу у Србији.

Дивизијски генерал Јовица Јовичић рођен је у селу Велереч, у Рудничком округу, 4. јула 1876. године. После шестог разреда гимназије, завршеног у Чачку, ступио је у Војну академију као питомац XXVII класе. У чин инжењерског потпоручника произведен је 1897. и распоређен за водника Пионирског полубатаљона. Од 1898. до 1900. био је слушалац Више школе Војне академије. У пешадију је преведен у чину поручника 1901. Као одличан стрелац учествовао је у јесен следеће го-

дине у Нишу на такмичењу у стрељаштву кадровских пешадијских пукова.¹ На приправничком стажу у Главном генералштабу провео је од 1904. до 1906. Сарађивао је у часопису „Ратник”. Командовао је четом и батаљоном, био класни старешина у Војној академији и краљев ордонанс официр. У чин генералштабног мајора унапређен је 1910. године.²

У Првом балканском рату, за време Кумановске и Битољске битке, био је на служби у штабу Дунавске дивизије I позива. Код Младог Нагоричана лакше је рањен 10. октобра 1912. Као помоћник начелника штаба дивизије у рату са Бугарском учествовао је у јуну и јулу 1913. године у борбама код Криве Паланке. За време арнаутске побуне командовао је Тетовском колоном у борбама око Призрена септембра 1913. и Араским одредом.

У Првом светском рату био је командант 7. пешадијског пука „Краља Петра I” I позива. Пук је најпре држао великоселски одсек, а затим у августу 1914. године учествовао у одбрани Аде Циганлије и заузимању Земуна. Аустроугарска обавештајна служба имала је погрешан податак да командује 4. пуком, али је знала да је „врло добар штабни официр; био ордонанс официр краља и две године додељен у Главни генералштаб.”³ За време Колубарске битке, при покушају да се непријатељ са Конатице пребаци на леву обалу реке 15. новембра 1914. рањен је у јуришу на Мартин-брег на челу једног батаљона.⁴ Време до краја рата провео је на лечењу. „За осведочену храброст на бојном пољу” одликован је Орденом Карађорђевог звезде са мачевима IV реда и добио чин пуковника 1915. године.⁵

После Првог светског рата био је начелник штаба дивизијске области и командант пешадијске бригаде. У чин дивизијског генерала унапређен је 1925. Пензионисан је исте године на дужности команданта Зетске дивизијске области. Умро је у Београду 29. августа 1949. године.

У време мајског преврата 1903. генерал Јовичић је као млад официр командовао 1. четом 2. батаљона VI пешадијског пука. Сећања на овај догађај написао је при крају живота, као једно поглавље замишљених мемоара. Рукопис има 11 листова исписаних оловком на писаћој хар-

1. Службени војни лист, бр. 50 (Београд 22. 12. 1902) 949, *Општије такмичење у гађању код пешадије извршено у Нишу на дан 24. октобра 1902. године.*

2. В. Велић, *Јовичић Јовица дивизијски генерал*, Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка, књ. II, Загреб 1929, стр. 179.

3. *Kriegsarchiv, Wien, Evidenz Büro*, ф. 5588, Списак српских виших официра.

4. Архив Војноисторијског института, Београд, ц. 3, к. 7, ф. 1, бр. 30, Кратак опис учешћа у ратовима 1912-1918. пуковника Јовице Јовичића.

5. СВЛ 15 (Ниш, 4. 6. 1915) 280, Указ ФАОБр. 9780, Крагујевац 31. мај 1915. године.

тији, са доста исправки и маргином на првој страни. Свог командант пука помиње у претходном чину, као мајора, а код именована осталих учесника често упућује да његова већ избледела сећања треба проверити.

Генерал Љубомир Милић рођен је у Горњем Милановцу 30. јануара 1861. године. После положеног испита зрелости у гимназији примљен је за питомца XIII класе Војне академије. Пешадијски потпоручник постао је 1883. Усавршавање настављено на Вишој школи прекинуо је Српско-бугарски рат 1885-1886, у који је ушао као командир 1. батаљона XIV пешадијског пука. Као државни питомец у руској војсци био је у 18. стрељачком и 9. гренадирском пуку од марта 1891. до септембра 1892. Годину дана провео је на генералштабној припреми. У чин пешадијског мајора унапређен је 1896. Поред службовања у Пешадијској подофицирској школи био је начелник штаба дивизијске области, командант батаљона, пука и бригаде. Први пут је пензионисан као пуковник 1906. године.⁶

На почетку рата са Турском враћен је у активну службу. Командовао је 9. пешадијским пуком II позива у бици на Куманову и опсади Једрена. У Другом балканском рату као командант одреда на Бабиној Глави задржао је напад Бугара од Св. Николе и Калне ка Белој Паланци. „Калнски одред” под његовом командом протерао је непријатеља преко границе и заузео Чупен и Белограчак на бугарској страни, где је запленио велико слагалиште оружја и војне опреме.

Од 1914. командовао је Моравском дивизијом II позива. Почетком августа одбио је напад Аустријанаца на лево крило III армије и приморао их на повлачење према Крупњу. У Колубарској бици његова дивизија учествовала је у ослобођењу Ваљева и борбама III армије до уласка српске војске у Београд. Затим је држала положаје на Дрини.

У отступању, од 8. до 11. новембра 1915. под командом пуковника Милића, Тимочка дивизија I, Моравска и Шумадијска дивизија II позива извели су Лесковачки маневар. Наступање делова бугарске I армије заустављено је на Пустој Реци и противнападом ослобођен угрожен правац за повлачење главнине српске војске преко Прокупља и Лебана за Приштину. Због великих губитака Бугари су се повукли 18 километара према Лесковцу.⁷

Моравска дивизија II позива прешла је преко Албаније у саставу Трупа нових области. Из Драча превезена је на Крф. Пуковник Милић

6. В. Белић, *Милић Љубомир генерал*, Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка, књ. II, стр. 768.

7. *Генерал Љубомир Милић, председник Народне одбране*, Народна одбрана, бр. 47, Београд 1929, стр. 771, 772.

је „за заслуге стечене у рату” унапређен у чин генерала и одликован Орденом Карађорђевог звезда са мачевима III реда.⁸ На Солунском фронту командовао је Тимочком дивизијом. Крајем 1917. године постављен је за инспектора целокупне пешадије.

После рата био је командант армијске области, председник испитне комисије за чин мајора и председник комисије за разграничење са Италијом око Задра и Ријеке. Пензионисан је 1923. године. Као генерал у резерви биран је за председника Народне одбране и Удружења носилаца Ордена Карађорђевог звезда са мачевима.⁹ Оставио је у рукопису књигу „Моравска дивизија II позива под мојом командом”, коју је 1936. наградила Српска краљевска академија из Задужбине архимандрита Нићифора Дучића.¹⁰ Умро је у Београду 22. јуна 1949. године.

Сећања генерала Љубомира Милића нису датована. Рукопис има 20 листа исписаних мрким мастилом на канцеларијској хартији, са исправкама у тексту и маргином на левој страни. Није потпун, пошто поглавље о Крагујевачкој подофицирској контразавери није сачувано.

Прича двојице учесника у мајском преврату 1903. оптерећена је потребом да увери читаоце у разлоге, који су младог потпоручника ослобађали заклетве, а бригадира оптужбе да је својим несналажењем допринео пуцњави пред стројем VIII пешадијског пука. Сумња да „свој несрећи на Бањици крив је потпуковник Љ[убомир] Милић”¹¹ изродила је страдање официра, који о томе прича кроз слике из зајечарског и књажевачког гарнизона. Његово индивидуално искуство налази се наспрам осећаја кривице, стечене у колективу „завреника”, коју заклања прошлошко казивање у првом делу текста генерала Јовичића.

Рукописи су приређени за објављивање уз минималне исправке ортографских грешака и недоследности, означене угластим заградама и примену логичке интерпункције. Напомене аутора обележене су звездицама, а коментари приређивача бројевима.

8. СВЛ 39 (27. 1. 1920) 89, Указ ФАОБр. 135889, Београд 17. јануар 1920. године.

9. *Генерал Љубомир Милић председник Народне одбране*, стр. 772.

10. Архив Српске академије наука и уметности, Београд, инв. бр. 10059, Писмо Александра Велића Љубомиру Милићу, Београд 9. март 1936. године.

11. *Дневни догађаји*, Штамп, бр. 175, Београд 16. јул 1903.

ПРИЛОЗИ

1

[Јовица Јовичић]

ИЗ МОЈИХ УСПОМЕНА

29. мај 1903. год[ине]

По традицији монархистичан, српски народ волео је одувек своје владаре и владарке. Овим се објашњава фак[а]т, што је народ у маси готово увек био готов да опрости и опраштао је многе очигледне назадне и штетне по народ поступке својих владара, трудећи се чак да и сам пронађе неопходне узроке који су изазивали те поступке, и да их оправда. У сваком случају сматрао је да ти поступци нису последица покварености, ђефа и ђудљивости владара. Али женидбу краља Александра Обреновића са Драгом Маџин 1900. године народ није могао примити и оправдати, нити је остао равнодушан према овоме поступку свога краља. Јер је овај краљев поступак дарнуо у најосетљивију жицу српског народа, јер је погажена светиња народна, која се оличава у чедности, поштењу и моралу, дижући на краљевски престо једну не само жсну (јер је народ очекивао веридбу краљсву са девојком), већ његову дотадању метресу, којој је тај народ требао да се клања, да је поштује, љуби у руку, да идеалише о њој, да је воли онако како је он то до сада био научио да воли и уздиге своје владаре.

Овај поступак изазива спонтано размишљање и третирање ранијих, већ преданих заборава, поступака краљевих; појављује се једно врење, како код интелигенције свију професија, тако код целокупног народа. Резултат овог комешања, израженог у прво време у међусобном усменом разговору и вајкању појединаца, а одмах затим и у штампи, био је тај што се релативно брзо кристалисала ова ситуација: на једној страни било је 99% целокупног народа и јавних гласила против овога неморалног поступка свога владара, а на другој страни био је остатак – мањина, која је одобравала овај поступак.

Прва група сачињавала је језгро народа и базирала је јавно своје разлоге против овога скандала на здравој основи морала. И за кратко време у овој групи формулише се и уздигне на невероватну висину латентна енергија снаге народа, који као млад и бујан [х]оће пошто пото да живи и да се развија, а према томе својом неоодољивом снагом крчи себи пут ка циљу рушећи, обарајући и склањајући сваку препреку, коју на своме путу нађе (па ма то био и краљ).

Другу групу сачињавала је она безначајна мањина у сваком погледу (умно, интелектуално па и физички), у којој је оличена и груписана корупција у нашој држави, а која се као свака корупција одржавала снагом власти, коју јој даје краљ Александар Обреновић, да би одржао новостворено стање.

Корупција, државни удари и шпијунажа царују; безначајни људи господаре; у друштву и војсци опажају се неприродни односи због појаве сестара и браће Драгине у улози принцепа – принчева, који још законом нису као такви признати. Генерали и команданти дивизија почеше да излазе на рапорт „принчевима”, који су до тада били рђави подофицири, а сада нижи официри итд. Наста једна пометња, уопште, а уз то и прогонство карактерних људи и људи

од вредности. Незадовољство и шапутање на све стране унутра, а национална питања, која беху тада на дневном реду, била су бачена у страну. Загупљова атмосфера владаше на све стране.

И официрски кор није могао остати равнодушан посматралац ових догађаја у овом тако рђи судбоносном времену за наш народ, те је био захваћен овим друштвеним превирањем, које је поводом овог краљевог поступка имало за циљ да постави здрав и чврст темељ нашем будућем националном раду и спреми за предстојеће догађаје, који су на помолу. Јер официрски кор, састављен из елемената директно из народа, осећао је исто оно што и народ. Затим, готово све генерације официра до тога времена већином су састављене од јаких интелектуалаца нашег народа, који су се одали војништву поглавито зато што се на тај начин – у војсци, по тадашњем мишљењу, могло најбоље послужити националној идеји.* Било је младих људи, не само из средњих школа, већ и после матуре, па чак и са Велике школе, који су ишли у Војну академију, свакако не због материјалне награде, већ их је привлачила национална идеја и почасти да овако најбоље њој послуже. Даље овај, са оваквим особинама и овако састављен официрски кор, није се дуго колебао и стао је на страну првих; устао је против неморала. И када се ово зло није могло на други начин отклонити, а требало га је што пре отклањати, официрски кор појавио се спонтано као извршилац народне воље, ступи у заверу и смакне тога свога краља.

Противници у земљи, а и неки споља, пребацују нашем официрском кору да је погазио своју заклетву дату врховном команданту. Јест, заклетва је погажена формално да би се очувала у суштини. То се види и објашњава околностима под којима су се догађаји развијали, временом и националним идсјама у којима су се развијале, као и поменутим везама официрског кора са народом, затим високи и здрави национални појмови наших официра.** Јер српски официрски кор, потпуно свестан своје тешке улоге у остварењу националне идеје, будући јако пореклом везан са народом, гледао је свога краља истим оним очима као и народ, како је већ речено. Штавише, тежио је да га, као свога врховног команданта, уздигне на што већу висину, како би са те висине као једна јака светла жижа обасјавао што боље путеве, којим би се народ – војска, у остварењу својих националних циљева имали кретати. Али се тај врховни командант сопственом вољом срзао овом женидбом у прашину, одакле не само што није могао да осветљава путеве својој војсци и народу те је потамнио, него је своје народу и идеалној војсци набацио жиг срама – неморал, који омета извршење националне идеје – уједињења, које беше на помолу.

Он је овај акт неморални извршио ослањајући се на заштиту ваљаног његовог официрског кора, који му је дао заклетву на верност. Још нешто. Краљ Александар Обреновић, наишавши на општу осуду његове веридбе од стране свег поштеносветца као и отворено негодовање официра, позвао је одмах после веридбе официре Београдског гарнизона у двор. Уочи тога дана,

* Минули ратни догађаји су последичили оправданост овог мишљења, јер су те генерације успешно провеле народ кроз све опасности до коначног уједињења.

** Најзад, сам краљ Александр својим поступком тумачења заклетве пред скупљеним официрима Београдског гарнизона, једном приликом после веридбе, разрешио је официре од дате му заклетве, што ће се мало даље објаснити.

официри су се под упливом старијих официра, а нарочито пуковника Александра Константиновића, команданта гарде и краљског рођака, договорили да два најстарија официра у име свију београдских официра изјаве краљу њихову молбу да одустане од ове женидбе. Та су два официра требали да буду ђенерали [Илија] Ђукић и пуковник Константиновић. Али до овога пије могло доћи, пошто је краљ знао мишљење и решење официра Београдског гарнизона, вероватно од његовог новог министра п[от]пуковника Милоша Васића, који је до уочи тога дана био командант једног од пукова на Бањици, где је и он присуствовао на скупу официра пеш[адијске] бригаде, које је био скупио к[омандант] пуковник Милан Андрејевић и са чијим се мишљењем сагласио и п[от]пуковник Васић. Јер пред овим скупом запрепашћених и забринутих официра, као што је и сам народ, због овог догађаја, скупом који је очекивао неку врсту саопштења ове веридбе од свога још вољеног краља, чиме би се можда донекле ублажио овај акт, краљ на оглас маршала двора „Њ[егово] В[еличанство] Краљ” излази држећи у руци „Правила службе” и отпочиње да чита текст заклетве (не ословљавајући нас по обичају ни са „помози Бог” ни са „господо”) овако: „Чл[ан] 1 Правила службе, 1 део, гласи: Ја (име и презиме)” итд. и чита заклетву до краја... Затим наставља: „Према томе скрећем вам пажњу на дагу заклетву по којој официр има само да слуша. На своја места!”* Затим се одмах повукао. Сви су официри остали у сали као неми кипови, запрепашћени овим поступком краљевим. Само је један крештећим гласом дрекнуо: „Живео краљ!” То је би артиљеријски пуковник у пензији Павле Бошковић, који је тога истога дана унапређен у чин ђенерала¹² и постављен за управника Војне академије.**

Овај поступак краљев изазвао је негативан резултат. И уместо да се официри умире, сви су почели озбиљније да размишљају баш о тој заклетви и њеном значају. Прочитавајући је више пута, питали су се појединци: „Па да ли је могуће, да је та заклетва тако страшна, да се под заклоном њеним могу вршити најгнусније радње?” итд. И стало се брзо на једно здраво гледиште, да би напротив био криминал ако би официри под својом заклетвом штитили и овакве поступке. Официрски кор представљао би групу плаћеника средњовековних, који су намстнути пароду, а заклетви владару да би га боље служили. А ако би подавали оставке, како су неки теорисали, па као грађани водили борбу против краља, то би ишло само у рачун оној мањини и нашим непријатељима да буде што више нереда у нашој земљи те да би се одложило за доцније наше уједињење, које беше на помолу, или да би се решило на нашу штету, јер официри ван службе не би ништа могли урадити, као што и народ не би могао ништа урадити без официра. Требало је остати у активни и свршити ствар како је

* Позади њега била је цела влада, а нешто унапред и директно позади краља, био је министар војни ђенералштабни п[от]пуковник Милош Васић, који му је несумњиво и дао ову идеју.

** Он је доцније прозван „Ђенерал живео”.

12. Пријем у двору официра Београдског гарнизона слично описују Д. Васић, *Дневник Шрећна Мајски преврат. Прилози за историју Србије од 8. јула 1900. до 17. јануара 1907.* Одабрана дела, Београд 1990, стр. 174; Ж. Живановић, *Политичка историја Србије у другој половини XIX века*, књ. IV, Београд 1925, стр. 219, 220; С. Јовановић, *Влада Александра Обреновића*, II, Сабрана дела Слободана Јовановића, књ. 7, Београд 1990, стр. 115. Унапређење и постављење генерала Павла Бошковића објавио је СБЛ 29 (22. 7. 1900) 589, Указ ФАБр. 4949, Београд 14. јул 1900, године.

свршена, опако брзо и без потреса за државу итд. Погазити заклетву да би се одржала! Они пак елементи у држави (који су уосталом били у мањини и људи од личног рачуна) са једном малом групом официра, који су тврдили да су официри завереници и њихови приврженици требали да даду своје оставке, а не да газе заклетву и да „каљају” мундире официрске, сами су погазили заклетву и упрљали своје мундире тиме што нису ни „прстом макли” да бране краља, већ су мирно примили догађај као свршен, да би после могли теоретисати о погаженој заклетви.

Они пак елементи ван наше отаџбине, који су осуђивали овај поступак завереника официра, ово су чинили из принципа, не познавајући наше прилике и што официрски кор запада нема везе са народом својим онако како је досадашњи наш официрски кор имао везе са нашим народом. Најзад, на западу ни владари нису никад оволико унизили своје официре и свој народ, а и прилике код нас су императивно налагале онакве мере и то *одмах*, као што је и време државног рада и напретка народа после 29. маја 1903. год[инс] то и показало.

Официри су дакле спонтано постали завереници, а демонстрација омладинаца у Београду 23. марта 1903, када се изведена војска (6. п[ешадијски] пук „Краља Карола I”) да растера демонстранте, почела да грли и љуби са демонстрантима,¹³ зближила је опет спонтано до крајњих граница војску – официре и народ, јер се видело да је код нас војска народ, а народ је војска. И да је сада већ теже или готово немогуће као раније употребљавати (или управо злоупотребљавати) војску противу народа који противстаје неморалним поступцима са врха.

Како је завера отпочела, њен развој као и организација извршења, нису ми у детаљу познати, премда знам многе ствари по причању другова. Али овде ћу изнети *улогу б. йещад[ијског] йука „Краља Карола I” 29. маја 1903. з[о]д[ине]*, која ми је позната.

После 23. марта у[х]апшени су неки официри (капетан Радомир Аранђеловић и поручник Јован Мирчић)*, који су јавно изражавали своје негодовање. Отпочело је и ислеђење у команди места у Београду не само против тих у[х]апшених официра него и уопште, не би ли се сазнало да ли има и чега међу официрима, пошто се сумњало већ да завера постоји.¹⁴ Звати су и официри б. п[ешадијског] пука и то позивом појединце. И ја сам био зван (мислим 25. марта). У чекаоници команде места, очекујући да се јавим команданту, нашао сам капетана г. Драг[омира] Ж. Стојановића, који је такође био позван на саслушање. Ушао сам унутра код команданта на позив ађутанта. Командант места, артиљ[сријски] пуковник Динко Николић, рекао ми је да сам позван да се саслушам и кажем праву истину о ономе што ме буде иследник питао. Скреће ми пажњу да као официр будем искрен. Најзад да има и извесних сведока, па ако не

* Заборавио сам да ли су ова два официра били у б. пуку или нису.

13. О односу војске према демонстрантима говоре Б. Маришћанин, *Уйривийељеве белешке*, књ. I, Београд 1907, стр. 161-163; Д. Васић, н.д., стр. 170, 171; Ж. Живановић, н.д., стр. 298-300; С. Јовановић, н.д., стр. 303, 304, 381, 382.

14. Преглед вести о постојању завере даје В. Казимировић, *Црна рука. Личности и догађаји у Србији од йреварџа 1903. до Солунског йроцеса 1917. године*, Крагујевац, 1997, стр. 109-113; Д. Васић, н.д., стр. 185.

будем казао истинито о ономе што будем питан, да ћу рђаво проћи. За другим столом седео је судски пуковник г. Анта Лазаревић и судски мајор г. Гојко Павловић. Први је постављао питања, други је само писао. Питања су, у колико се сећам, била углавном шта су официри б. пешад[ијског] пука приликом другарских скупова, у времену ван занимања, у кантини официрској, говорили против постојећег стања и женидбе краљеве? Затим цитиране су неке речи, које сам тобож ја изговорио у смислу негодовања. Одговорио сам да ми није познато да су официри што говорили против краљеве женидбе, али да су негодовали против оваквих παρεђења, где војска има да убија грађане, и можда сам и ја нешто рекао у томе смислу, само се не сећам тачно шта је говорено. У главном претресала су се питања о којима је цела журналистика писала – за и против. После тога пуковник г. Лазаревић рекао је команданту има ли шта он још да ме пита. Он је на то одговорио: „Пусти те га. И он је као и онај пред њим, само ћу губити време”. Значење ове реченице доцније ми је објашњено. Јер је поред ове собе, у којој су појединци саслушавани, била једна мала собица у коју је командант уводио насамо поједине официре, који су већ били саслушани од стране иследника (а за које се стекне уверење да би нешто више могли рећи насамо), те их је лично питао (у четири ока) да ли знају да постоји каква завера у официрском кору итд., обећавајући им награде као и часлу реч да нико неће знати ако он то све открије.

У другој опст соби био је капетан Свстислав Костић, командир у б. п[ешадијском] пуку, који је суочаван готово са свима нама, који смо саслушавани из б. пука, јер нас је он био у својим саслушањима третио и више него што је било у ствари. Наравно, да је суочење увек испадало на његову штету.

После ових саслушања и истраге, која није довела ни до каквих резултата, које су они очкивали, били су пуштени у[х]апшени официри, али је одмах извршен један распоред официра, по коме су неки из Београдск[ог] гарнизона послани у унутрашњост као несигурни, а на место њих доведени други, из унутрашњости, као сигурни. Нарочито је прстрпео промену б. пешад[ијски] пук, коме је променен и дотадањи командант пука, инжињерски п[от]пуковник г. Стеван Илић, на чије је место постављен пешад[ијски] мајор Петар Мишић.* Затим, у пук су доведени као сигурни официри, за команданте батаљона, мајор Светолик Димитријевић и ордонанс официр, капетан I кл[асе] Милош Јоксић, који су јавно говорили да су дошли да поправе дисциплину у пуку.¹⁵

Следећи војни лист био је обухватио велики број нижих официра (готово све нас), који би имали да се разместе по унутрашњости, а на место наше имали би доћи други. Али благодарски оскудици кредита распоред је био обустављен, са малим изменама, а проносили су се гласови да је тај распоред у љутњи поцепан лично сам краљ. После 23. марта (демонстрације омладине

* Мислили су да је он приврженик стања, због тога што су га одмах унапредили после једног његовог жучног протеста, тако рећи на улици (пред црквом), када није био унапређен већ прескочен приликом унапређења за мајора.

15. Именовање команданта пука, 1. и 2. батаљона објавио је СВЛ 13 (30. 3. 1903) 261, Указ ФАБр. 2373, Београд 24. март 1903. године. За команданта 3. батаљона именован је мајор Иван Павловић, краљев ордонанс официр, СВЛ 15 (13. 4. 1903) 291, Указ ФАБр. 2830, Београд 10. април 1903. године. По једно постављење у VI пешадијском пуку објављено је у Службеном војном листу, бр. 16. и 18.

против укидања устава) и оних наших саслушања у команди места, тачно смо у пуку били подељени на два дела: против стања и за стање. Јер се тачно знало како се који од официра држао приликом саслушавања, пошто је мајор г. Гојко Павловић (како сам сазнао) обавестио поручника Драгутина Димитријевића – Аписа и другове о току ислеђења.

И тако сам ја већ био завереник, не знајући да збиља завера постоји, општећи и вајкајући се са друговима (који исто мисле као и ја) шта да се ради, од којих су већ неки били у завери. Најзад, ваљда око половине маја месеца, сазнао сам да већ постоји и завера; позван сам да ступим у њу и да учествујем активно, па што сам без резерве пристао. Ово ми је саопштио п[от]поручник Јован Наумовић, ађутант пука. Упознат сам и о личностима, које су биле у завери. Поверена ми је и мисија, да ћу имати ја да изведем она два батаљона, која су била у Доњем граду, јер је тада био један батаљон (трећи) у логору на простору код Сењака (између Сењака и Карађорђевог споменика), а два (први и други) у касарни пука у Доњем граду. Ова дислокација била је због немања локала, да се регрути те године сместе, већ је морао један батаљон бити у логору.

У времену од доласка регрута (почетак априла) до 29. маја, завереници, командири чета и водници б. п[ешадијског] пука договорно убрзали су обуку код војника да би се пук успособио бар у неколико, како за борбу тако и за рад ускупно – по четама. Команданти батаљона често су примећивали да је оваква обука још прерана. Но како је у пуку тада било доста командира школованих и са вишим образовањем (поручници Жико Ђорђевић, Јовичић, Лазар Матијевић итд.), а користећи се променом команданта пука, мало нам је требало разлога, поред тога што смо рекли да су нам познати „пазори“ новог команданта (Мишића), који тражи овакву обуку, па да убедимо наше нове команданте батаљона о неопходности овакве обуке, који су иначе страховали од мајора Мишића. Поред тога војнике смо учили о безусловној послушности према нама – старешинама.

Није се тачно знало ни време ни начин извршења. На неколико дана пред 29. мај, а због неких околности, фиксирана је ноћ 28/29. маја као дан извршења. Тада је фиксирана улога појединих команди и официра па и улога б. п[ешадијског] пука и нас завереника тога пука. Ова два батаљона б. п[ешадијског] пука, која су била смештена у Доњем граду, имао је да изведе поручник Јов[ица] Јовичић, коме се имају ставити [под команду] сви официри завереници.¹⁶ Батаљон из логора – од Сењака, имао је довести поручник Живко Ђорђевић.

Задатак она два батаљона из Доњег града био је тај да се нечујно изведу правцем Дунав капија, Мали Калемегдан, Хотел „Круна“. Код „Круне“ има да се појави тачно у 1 сат после пола ноћи. Одатле, најподеснијим стројем, да се крсћу Кнез Михаиловом улицом ка двору, где да ухвате везу са трупама, које ће тамо бити, а првенствено са 3. батаљоном б. пука и 7. пешад[ијским] пуком, где се има по доласку ставити под команду најстаријег официра завереника, ако ту не буде сам командант пука мајор г. Мишић. Нарочито је скренута па-

¹⁶ Д. Васић, н.д., стр. 200. 206 даје кратак преглед учешћа поручника Јовичића и мајском преврату 1903; С. Јовановић, н.д., стр. 340.

жња на обезбеђење овога задатка (изласка из града, кретање до двора и хватање контаката са трупима, које имају доћи двору) од коњичке батерије, која је становала у Горњем граду, јер би она могла, ако не потпуно осујетити рад ова два батаљона б. пешадијског пука, оно бар задржати и произвести непријатности па чак изазвати борбу, пошто су официри те команде били наклоњени режиму, а командир те батерије поручник Нестор Манаковић био је познати пријатељ краљичине браће Луњевица.

Све је ово командант пука, мајор Мишић, наредио поручнику Јовици Јовичићу, који је тога дана био дежурни у пуку. Ово дежурство поручника Јовичића нарочито је удешено. Јер је требао тога дана да дежура у пуку један други официр по редној листи, наиме поручник Љубомир Бебић, официр потпуно незаинтересован и одскора у пуку, те би била велика незгода поред њега извести пук, а можда је баш и доведен у пук да обрати пажњу на кретање осталих. Ова је замена изведена од стране самог поручника Јовичића, који је умолио Бебића да он дежура уместо Бебића, а овај уместо њега због неких приватних послова поручника Јовичића, које има да сврши онога дана када би му дежурство по редној листи пало. Наравно, о свему томе знао је и командант пука као и централа завереника.

Тај дан уочи 29. маја, тј. 28. мај, био је дан напрегнутих нерава, потајног и журног спремања за извршење. Још пре 2-3 дана издата је муниција командирима чета тако да је сваки војник могао бити снабдевен са по 200 метака. Муниција је била у сандуцима и по четним канцеларијама. Ово је било под видом дате муниције за школско гађање.

Припреме, које је поручник Јовичић тога дана учинио ради што тачнијег извршења и обезбеђења извршења задатка састојале су се у следећем:

1) Тачно је измерено корацима удаљење од Хотела „Српска круна“ до касарне правцем: излаз на Дунав капији, „Мали Калсмегдан“, да би се определило време поласка, да се тамо стигне у 1 сат.

2) Одређени су нарочито сигурни подофицири као командири стража на Сава капији и Дунав капији, који су тога дана имали бити тамо послати.

3) Извршена је нарочита формација чета за ту ноћ, обзиром на број завереника, командира чета и водника. Наиме од 8 чета двају батаљона формирано је четири чете у један батаљон и то: две прве чете образовале су прву чету под командом поручника Лазара Матијевића; две друге чете образовале су другу чету под командом поручника Михаила Трифунца; две треће, трећу под командом једног водника, а две четврте чете, четврту под командом поручника Милосава Живковића. Свака чета имала је (чини ми се) по једног водника. Цео овакав батаљон комбинован из два батаљона, који је био знатно јак, био [је] под командом поручника Јовичића. Оваква формација била је због тога, да командири првенствено имају своје чете и по једну другу, јер није био већи број командира у завери из та два батаљона, а и избог тога да командири имају првенствено своје војнике, а остатак из других чета. Прва и четврта чета, као челна и зачелна чета, као и друга, дате су командирима, а средња (трећа) дата је једном од водника – не сећам се коме, што треба проверити (Ратку Ракетићу, [от]поручнику или Милану Дамјановићу, [от]поручнику).

4) Саопштено је свима заверелицима из састава ова два батаљона да имају бити у касарни и јавити се поручнику Јовичићу, дежурном у пуку, у 10 и 45 ноћу 28/29. маја, у пуној ратној спреми (командири без коња) и у највећој тајности.

Учесници, официри, у завери из ова два батаљона били су поручници: Јовица Јовичић, Лазар Матијевић, Милосав Живковић, Михаило Трифунац; п[от]поручници: Милан Дамјановић, Милан Дамјановић-Сури, Миливоје Лукић, Љубомир Максимовић, Ратко Ракетић... (може бити било их је још, али треба проверити; не сећам се). Наравно да овде пису именовани и официри 3. батаљона, који је био у логору код Сењака, као и командант пука мајор Петар Мишић и п[от]поручник Јован Наумовић, ађутант пука, који су такође официри 6. пука.

Командант пука са ађутантом имао је да буде код 3. батаљона, код Сењака, и са њим дође двору. Улога и састав 3. батаљона 6. пука, који је био у логору, није ми у детаљу позната.¹⁷

Упутства, наређења и споразум издавао је командант, мајор Мишић поручнику Јовичићу за извршење преко ађутанта п[от]поручника Наумовића. Али поручник Јовичић тражио је да и лично говори о тој ствари са командантом. И због претеране предострожности мајор Мишић није хтео примити поручника Јовичића да говори са њим о извршењу завере, иако је поручник Јовичић био дежурни у пуку те не би пао у очи, већ је паредио да цео његов штаб буде слободан и иде на ручак, пошто он има неке хитне послове да сврши те ће остати у својој канцеларији дуже, а поручнику Јовичићу преко ађутанта нареди да му се јави у 12 и 45'. При овом састанку, мајор Мишић углавном је поновио све оно што је већ био преко ађутанта наредио, потенцирајући нарочито да се оба батаљона имају извести што тајније до „Круне”, како не би приметили командант града арт[илеријски] пуковник Јоца Маринковић, који је становао у Горњем граду, и коњичка батерија, са станом такође у Г[орњем] граду. Ипаче мајор Мишић скретао је пажњу на озбиљност акције, као и на опасност ако се резултати не постигну. Распитивао се о сигурности појединих официра, па чак је нервозно изговорио ове речи поручнику Јовичићу: „Знаш ли ти да овде игра глава, а ти изгледаш као да ћеш на свадбу?” Изгледао је врло узнемирен и нервозан. Наредио је да га поручник Јовичић извести поподне, када дође у касарну, да ли је све спремно.

У око 5 сати, баш у време развода стража, коме су присуствовали и команданти батаљона, дошао је командант мајор Мишић у касарну. Дочекао га је дежурни официр поручник Јовичић, на силазу низ степенице из Горњег града, и рапортирао му „да је све готово”. Овом приликом мајор Мишић наредио је поручнику Јовичићу да по једном сигурном официру извести поручника Драгутина Димитријевића-Аписа да од вечерашњег пројектованог извршења не може бити ништа, због тога што су *појачане ноћне њајролције неким жандармима* итд. И како су били остали официри на релативно малој раздаљини, даље се о овоме није говорило. Мајор Мишић отицао је у канцеларију врло нервозан и блед. Већ око 6 1/2 сати позива поручника Јовичића у канцеларију

17. Трећи батаљон, предвођен заверелицима, имао је задатак да из правца Официрског дома дође у двор кроз главну капију; Д. Васић, и.д., стр. 187.

и пита га да ли је известио поручника Димитријевића, како му је наређено. И када је добио одговор да овај извештај није још послан, мајор Мишић је рекао да је то добро, јер се ствари повољно развијају, како је извештен, држећи једно писмо које тек што је добио од некога.

У ствари било је ово: поручник Јовичић послао је овај извештај поручнику Драгутину, али је нагласио, да официри ова два батаљона желе пошто-пошто да се не одустаје од пројектованог извршења. Чак опасно је да неки од командира сам не предузме штогод на своју руку, ако извршење опет буде обустављено, чиме би се могла ствар компромитовати. Огорчењу је крај. И да не изгледају тако велики разлози да се овај спремљен и важан посао одлаже. Поручник Јовичић добио је одговор од Димитријевића ове садржине: „Имаш право. У страху су велике очи. Напред без њега!”¹⁸

Вероватно да је мајор Мишић добио неко писмо од самог Димитријевића, које га је окуражило. И додао је у шали поручнику Јовичићу: „Пропаде дисциплина. Млађи већ почеше да не извршују заповести.” И најзад, праћен поручником Јовичићем до „Сава капије” где је изашао и отишао у варош, причао је много и давао нека упутства поручнику за извршење. Поздрављајући се, рекао је: „Збогом Јовичићу. До виђења на послу.” За све ово време мајор Мишић изгледао је усиљено весело.

У 10 и 45['] већ су сви официри завереници из 1. и 2. батаљона били у канцеларији, соби дежурног официра, код поручника Јовичића. Настао је озбиљан момснат. Поручник Јовичић издаје одмах заповест без икаквог објасњења, пошто је ситуација свима била јасна, а потчињеност базирана је на заједничкој идеји. Најзад, објасњење, како рскох није било, већ усмена заповест ове садржине: „По наређењу команданта пука, а због извесних догађаја у двору, ова два батаљона (1. и 2.) имају се одмах кренути из касарне, прско Малог Калемегдана кнез Михаиловом улицом ка двору, где ухватити везу са 3. батаљоном 6. пука. Оба батаљона формираће један батаљон од четири чете и то: две прве образују прву, под командом командира поруч[ника] Лазара Матијевића и водника, две друге образују другу под командом пор[учника] Михаила Трифунца, итд.

Војску будите одмах, дежурни по четатама, без знака трубног, лагано, гласом. Зборно место код пуковског штаба. Муницију раздати пошто се чете формирају – по 200 метака на војника. Полазак биће у 12 часова и 15 [минута] колоном двојних редова; чете по бројном реду. Полазак уосталом наредићу усмено, пакнадно, итд.”

Одређени су по један подофицир са по десет војника као појачање страже на Сава капији и Дунав капији, стим да се нико не пропушта на Сава капији ни споља ни изнутра. Пролаз ће бити само на Дунав капији за оне који знају знаке распознавања.

По једна патрола са сигурним подофицирима послате су ка Горњем граду у правцу цркве Ружице и уз стенице, стим да се задрже и не дозволе никоме пролаз ни с[а] које стране; за случај да наиђе командант града пуковник Маринковић, да га спроведу самог до штаба поручнику Јовичићу, молећи га да

18. О потпуковнику Петру Мишићу, његовој улози и држању податке је анализирао В. Казимировић, н.д., стр. 73-75.

са њима пође, а ако се успротиви да га убију камом, па пушком. Све је извршено, како је предвиђено, у највећем реду и тишини.

Батаљон је вођен колоном двојних редова до Малог Калемегдана, где је при излазу у варош према хотелу „Српски краљ” (простор - заравап па Малом Калемегдану) постројена четна колона. Приликом престојавања пришли су четири завереника официра поручнику Јовичићу (капетани Милан Гр. Миловановић, Драг[омир] Ж. Стојановић и поручници Михаило Јовановић и Милепоко Пудић), обавестили се о задатку и тражили неке људе, војнике за обезбеђење неких стапица поштанских. Али кад су сазнали да поручник Јовичић има наређење за ово, нису му војнике ни узели иако им је поручник ове стављао на расположење. Кретање батаљона настављено је четном колоном са избаченом једном патролом, тако да је тачно у 1 сат чело прве чете ушло у Кнез Михаилову улицу код „Хотел Крунс” без икаквих догађаја. Када је чело батаљона било око Ђукановића трговине, чули су се неки пуцњи пушчани око двора. Код Хотела „Руски цар” изашли су три млађа официра, наиме капетан Ђорђе Остојић, Брана Лонткијевић и трећи не сећам се ко је био. Питали су поручника Јовичића шта је ово. Он им је смешећи се одговорио да не зна. На то је капетан Остојић плеснуо по рамену поручника Јовичића и рекао: „Гурај Јовчо!” Капетан Лонткијевић (чини ми се био је и ордопанс) сав блед, тренутно исчезлао је, али после неког времена опет се појавио пред фронтом батаљона, тргао сабљу и викнуо: „Војници, краљ је у опасности. Напред!” Поручник Јовичић, са револвером у руци, викне капетану Лонткијевићу: „Сабљу у појас, ја командујем овим батаљоном!” Када је капетан Лонткијевић видео озбиљност да може погинути, клекнуо је, испустио сабљу и рекао: „Не ... где ћу.” Одговорено му је да иде где зна, само даље од батаљона. И капетан Лонткијевић отишао је улицом побочном, ка Зеленом венцу, поред Делинијеве апотеке. Кажу доцније да се појавио код „Лондона”.¹⁹

Када је чело батаљона нешто прешло „Албанију” кафану (отприлике где је била стара радња Тилера и компаније), појави се пушчана палба, прво плотунска од неколико пунака, потом јединачна. Батаљону је командовано да клекне. Овом приликом погинуо је један војник из 1. чете Лазара Матијевића и један је рањен. Пуцали су жандарми (који су се повукли испред батаљона са улице) са балкона новосазидане куће Јоце Јовановића – Главоње. Ватра је престала. Батаљон није одговарао. Ухваћена је веза са 3. батаљоном, који је био на Теразијама (према „Москви”). Појавио се командант трупа око двора, мајор Миливоје Анђелковић, који је питао ко је најстарији. Кад му се јавио поручник Јовичић, он му је саопштио да ће бити б. пук под његовом командом и издао је наређење да б. п[ешадијски] пук обезбеди двор од града, из Скопљанске улице, Зеленог венца и улице краља Александра. Ово је могло бити у времену око 1 сат и 40’ после пола ноћи.

За време овог чекања, од времена на време, пуцали су жандарми на војнике из кварта теразијског, кроз прозоре. И када су војници припуцали, појавио се на вратима један жандармеријски поднаредник и рекао: „Жандармерија се предаје и придружује војсци.” Наравно, он је објаснио да жандарми не би ни пуцали, али су то вршили по наређењу једног полицајца, који је побегао ма-

19. Епизоду са капетаном Браиславом Лонткијевићем дао је и Д. Васић, н.д., стр. 206.

лочас из кварта. И тако се чекало. Чули су се поједини револверски и пупчани одједи у двору.

Око 4 сата јутра, мајор Мишић објавио је јединицама око двора ватреним и врло первозним говором, да су краљ и краљица мртви и проглашује за краља Петра Карађорђевића I. Потом избацује неколико револверских метакка увис. На ово су војници кликнули: „Живео краљ Петар Карађорђевић!” и осула се једна почасна јединачна паљба увис, у бојним мецима, који су падали делимично чак у Душанову улицу, а делимично ударали о зидине кварта Терзијског и одскакали, враћали се на улицу, те је могло бити велика несрећа. Срећом, само су неки војници рањени лако.²⁰

Ујутру на Терзијама се скупља свет; политичари држе говоре народу и објашњавају ситуацију (Љуба Живковић, адвокат, пење се на трибину од неколико бурића) итд.

Трупe су се повукле у касарне, пошто је образована привремена влада. Приправност општа. Догађаји тога јутра на Бањици. Гину два официра, поручник Гаговић и Ферто, а рањен Динко Николић. После догађаја од 29. маја озбиљни учесници завере, како у војсци тако и у грађанству, мешали су се у опште ствари само толико колико је најнужније, да се створено стање одржи, а иначе повукли су се на своје редовне дужности. Међутим, безначајни људи, шићарџије, ловци свију прилика за своју личну корист и овде се, после овога великог историјског чина, размилеше и појавише свуда истичући се корсем, ради учвршћивања и одржања новоствореног стања. Међутим, неспособни за ма какав озбиљан рад, при том прецењујући своје улоге и своју способност, ускоро пореметили су ону хармонију између самих завереника, и завереника и осталих официра, као и помугили ону чисту атмосферу створену 29. маја да су се почеле појављивати, не само протест и негодовање, већ и читаво противзавере, што је много, врло много ометало напредовању остварења наше националне идеје – уједињењу и ослобођењу.

(ИМЧ, И 1623)

2

[Љубомир Милић]

ДОГАЂАЈ НА БАЊИЦИ 29. МАЈА 1903. ГОДИНЕ

Извесни догађаји у животу једног народа пружају грађу за историју дотичног народа. А уколико дотични догађај захвати и војску, онда такав догађај пружа грађу за историју дотичне војске. А да би се могло правилно оцени-ти уколико је дотични догађај утицао на основне принципе војске, на њен дух и морал, потребно је да се дотични догађаји опишу што верније, а првенствено од оних, који су у дотичним догађајима имали ма и најмањег удела. Тако описани догађаји могу заиста послужити као истинита грађа за историју дотичног догађаја.

²⁰ Д. Васић, н.д., стр. 206. и С. Јовановић, н.д., стр. 341, помињу сукоб са жандармима и вест о погибији краља, саопштену војсци пре него што су завереници дошли у двор у двора.

У те важне историјске догађаја спада и убиство краља Александра Обреновића, које се догодило ноћу између 28/29. маја 1903. год[ине] у Београду и које је убиство извршила извесна група официра. А са тим у вези [је] и догађај, који се десио у логору на Бањици пре подне 29. маја 1903. год[ине], који ћу ја овде верно описати пошто сам и сам у њему учествовао.

У овако важне догађаје за војску спада и Крагујевачка подофицирска завера, која се развијала у крагујевачком гарнизону у месецима априлу и мају 1905. г[одине], који ћу такође описати у колико је иста мени позната.²¹

Догађај на Бањици 29. маја 1903. год[ине]

У том важном историјском догађају имао сам и ја, силом околности, извесног удела, који ћу овде изпети верно и тачно пошто сам га истог дана и забележио.

Тај догађај затекао ме је као ађутанта Њ[еговог] В[еличанства] краља Александра и вршиоца дужности команданта Дунавске пешад[ијске] бригаде.²² Двадесет седмог маја око 9 часова као краљев ађутант примио сам дежурство у двору. Двадесет осмог маја, око 9 часова, дежурство сам предао краљевом ађутанту ђенералштабном потпуков[нику] Мијаилу Наумовићу. Приликом предаје дужности приметио сам да је Наумовић био нешто расејан и нервозан те сам му извесне ствари, при предаји дужности, морао понављати. Сада пак, после овог догађаја, јасно ми је зашто је био нервозан и расејан, пошто је и он био у завери.

29. маја, око 5 часова изјутра, дошао је на коњу пред мој стан, у пратњи једног подофицира на коњу, ађутант штаба дивизије капет[ан] I кл[асе] Васа Гипић и позвао ме да са њим одмах пођем у штаб дивизије. Он ми том приликом саопшти укратко шта се све те ноћи десило. Том ми је приликом казао и то да је нови командант дивизије пуковник Леонид Соларовић и да ме он и зове. На моје примедбе на његово саопштење одговорио ми је да је све то истина и да ћу се и лично уверити, кад дођем у штаб дивизије.

Пошао сам с њим на коњу, на коме га је допратио ордонач. И заиста, чим изађосмо на главну улицу наиђосмо на гомилу света, који се кретали улицама... Тај свет ме је дочекивао са узвиком „живела војска“, а када смо дошли код „Коларца“ долазила је од Теразија једна велика гомила света, која је била испунила целу улицу. Из ове гомиле било је узвика „живела војска“, а и „доле знаке“, што се односило на мене, пошто сам на мом оделу имао знаке краљевог ађутанта. Да бисмо избегли сусрет са овом гомилом, од „Коларца“ окренусмо лево Македонском улицом, па улицом поред „Два јаблана“ изађосмо на Батал-цамију, па код кафане „Гри листа дувана“ окренусмо десно и дођосмо у штаб дивизије. У проласку поред дворске баште уверио сам се да је цео двор опкољен војском.

На уласку у двориште штаба дивизије стајали су стражари са пушкама. Они ме пропустише. У дворишту стража, а стражар пред сваком канцеларијом. У дворишту и у згради штаба дивизије затекох много лица која нису при-

21. Пошто су опис Крагујевачке подофицирске контразавере и прилози из штампе били изгубљени, генерал Милић је пресцртао оловком овај пасус.

22. СВЛ 16 (20.4.1902)295. Указ ФАБр. 2831, Београд 19. април 1902. године.

падала штабу дивизије. Сви вођаху живи разговор о догађајима који су се збили те ноћи. Том приликом сазнао сам да су погинули краљ и краљица; да су у двору погинули први краљев ађутант ђенерал Лаза Петровић, дежурни ађутант Михаило Наумовић, дежурни ордонанс капетан Јован Миљковић. Даље је погинуо председник владе ђенерал [Димитрије] Цинцар-Марковић, мишистар војни ђенерал Милован Павловић, оба брата краљичина Никола и Николије Луњевица. За команданта дивизије пуковника Дипку Николића чуо сам да је отишао у логор VIII пеш[адијског] пука на Бањици.

Кад уђох у канцеларију пуковника Соларовића, који је био у цивилном оделу, код њега бејаху пуковници Дамјан Поповић и Сима Рашић. Пуковник Соларовић ослови ме: „Позвао сам вас да отидете на Бањицу у логор VIII пука. Тамо је пуковник Николић и да га уверите да су убијени краљ и краљица. Са пуковником Николићем ја сам лично говорио телефоном и о свему га известио, по он ми није веровао. Известио сам га и преко официра, но он ни њима није веровао. Најзад, рекао ми је да ће једино веровати вама, па сам вас зато и позвао да ви отидете у логор и да га уверите о томе.” Одговорио сам: „Да бих могао да уверим пуковника Николића да је краљ мртав, треба прво да се ја уверим, јер ја сам то само чуо од других.” На то пуковник Соларовић одговори: „Јест, ви ћете прво ићи у двор да се уверите, па ћете тек потом ићи на Бањицу.” Како пуковник Гојковић беше ту, то му се пуков[ник] Соларовић обрати са наређењем да ми се дозволи одлазак у двор.

Према наређењу пуковника Гојковића у двор сам отишао у пратњи капетана Милана Ф. Петровића и поручника Милана Гаговића. Доласком у двор, капетан Петровић обрати се капетану Светозару Радаковићу, који је тамо био најстарији: „По наређењу пуковника Гојковића потпуков[ник] Милијић има да се увери да су мртви краљ и краљица.” Сви заједно пођосмо око зграде старог двора ка улазу у сутерен према новом двору. На улазним вртима сутерена био је стражар, који нас не пусти унутра. Позван је официр, командир страже, коме објаснише по чијем одобрењу ја долазим и командир страже нареди стражару да нас пусти.

У сутерену, у првој одаји према новом двору, била су четири леша: краља и краљице, ђенерала Лазе Петровића и ордонанс официра Јована Миљковића. Лешеве бејаху на поду и у нереду. Лево, близу врата, био је леш краљичин лешима на поду, а са ногама ка вратима, завијен у краљичину поћну кошуљу и још неки чаршав. Краљев леш лежао је даље од врата и потрбушке, само глава му је лежала на левој страни и по десној половини главе могао се познати. Он је лежао главом у правцу врата. Она друга два леша била су један на простору између краља и краљице, а други позади и попреко њих.

Враћајући се из двора, где сам се уверио да је краљ мртав, и идући поново у штаб дивизије, размишљао сам: „Погинуо краљ, погинуо минист[ар] војни. Остао је једини у животу најстарији војни заповедник, командант места у Београду, пуковник Николић. Њега треба уверити не само о томе да је краљ мртав, него још и о ситуацији уопште, а нарочито о ситуацији у војсци: како су то примили официри, пошто он, као најстарији сноси одговорност за ред и поредак у престоници, која је на граници државе, па сам премишљао о чему још треба да питам пуковника Соларовића пре него што пођем на Бањицу.

Доласком у штаб дивизије известих пуковника Соларевића да сам се уверио да је заиста краљ мртав. На то ми он рече да похитам што пре на Бањицу. Пре но што сам пошао напоменух: „Чуо сам да је погинуо и минис[тар] војни. Према томе, сада је најстарији пуков[ник] Николић као команд[ант] места, па ће ме питати о ситуацији, па вас молим да ме и о томе обавестите.” На то ми пуковник одговори: „Нова је влада образована”, и прочита ми њихова имена. Затим је додао: „Имамо извештај да је у земљи мир, а расположење у Београду видели сте и сами. Све трупе у гарнизону примиле су ново стање: VI и VII пеш[адијски] и коњички пук видели сте на улици са оружјем, под командом официра, а XVIII пеш[адијски] пук баш сад долази. Све су трупе примиле ново стање, сем VIII пеш[адијског] пука на Бањици, где се налази пуковник Николић. Зато пожурите да и њега известите о свему.”

Када сам све ово прикупио, пошао сам на Бањицу у једним дворским колима, а у пратњи капетана Милана Ф. Петровића и поручника Гаговића. Код Звездаре наишао сам на један вод VIII пеш[адијског] пука под командом официра, који вод беше дошао у додир са коњицом из вароши. Да не би међу њима дошло до нежељеног сукоба, паредио сам официру да са водом ту застане и чека даље наређење од команданта дивизије, код кога и ја идем.

Кад сам стигао на Бањицу, на улазу у логор била је стража, али ме пропусти, јер ме је командир страже познао. По уласку у логор кола се зауставише на путу према једној групи официра у којој је стајао и команд[ант] дивизије пуковник Николић, са револвером у руци. По силаску с кола пођем ка пуковнику Николићу, но пуковник ме не сачека у групи, већ се из групе одвоји и не пође право к мени, већ мало укосо, па сам и ја моје прилажење подешавао према њему. За њим иђаху на неколико корака два ордонапса са пушкама на готове, а за мном моји пратиоци, које ја нисам видео. При овом нашем прилажењу ја чух када пуков[ник] Николић заповедајући рече: „Ви, господо, застаните”, што се односило на моје пратиоце. На ове речи капетан Петровић узвикну: „Господине пуковничче!”, и његов револвер плану. Пуковник Николић такође одговори револвером, а плану и револвер поручника Гаговића, па и пушке ордонапске ступише у дејство. У тој пуцњави мој узвик „Погинуо је краљ, не пуцајте!” није ништа помогао и меци су чинили своје. И колико за трен ока три официра падоше: пуковник Николић и поручник Гаговић рањени, а капетан Петровић мртав.²³

Помажући рањеном пуковнику Николићу, рекох му: „Зашто сте пуцали кад је све свршено? Краљ је мртав.” Он ми одговори: „Зашто су они први пуцали? Ја сам зато и тражио да ти дођеш да ме увериш да је краљ погинуо.” По том приђем капетану Петровићу да га прекорим за његову слаховитост, по он је већ био мртав, а поручник Гаговић ми одговори да је први пуцао капетан Петровић.

Све ово дешавало се пред војницима VIII пеш[адијског] пука, који су недалеко стајали под оружјем у смакнутом строју. И чувши пуцањ, а видевши да је нападнут командант дивиз[ије] и да је рањен, војници се ускомешаше и спремаху се да потрче ка месту догађаја. Моменат беше врло озбиљан. Када ово

²³ Догађај пред стројем VIII пешадијског пука на Бањици описали су и Д. Васић, н. д., стр. 197, 198. и С. Јовановић, н. д., стр. 343.

приметих, узвикнух: „Мирно! К пози!” и позвах г.г. официре да умире људе, а ја ћу им сад све објаснити. И пуковник Николић, кад је чуо да су се војници узнемирили, својим изнемоглим гласом командова: „К нози! Пушке састав.” Официри уздржаше војнике и ред се поврати.

Како у логору у то време не беше лекара, то сам рањеног пуков[ника] Николића и поручника Гаговића отпратио у болницу на колима, па којима сам дошао у логор, а отпратио их је кољички потпуковник Ђока Ђорђевић, а за мртвог Петровића паредих да се пренесе у болницу.

О свему што се десило на Бањици одмах сам известио преко телефона пуковника Соларовића, па како је ту код њега у канцеларији био и министар војни генерал Агапацковић, то сам и њега известио о свему. Затим је следовало наређење да пук сиђе у варош, а ја да дођем у штаб дивизије. Предајући пuku наређење да сиђе у варош, ја сам том приликом објаснио војницима да су краљ и краљица мртви.

Браћајући се са Бањице, сусрео сам пуковника Гојковића и потпуковника Драгашевића као новог команданта VIII пеш[адијског] пука. Дошавши у штаб дивизије, попово сам лично известио пуковника Соларовића и опширније му изложио ток догађаја на Бањици тврдећи да је пргавост и налетљивост капетана Петровића изазвала овај сукоб, пре но што сам ја успео рећи ма и једну реч пуковнику Николићу. Том приликом пуков[ник] Соларовић ми рече да сам смењен са положаја команд[анта] Дунав[ске] пеш[адијске] бригаде²⁴ и да је за команд[анта] бригаде одређен пуковник Илија Гојковић. Ово је било око подне 29. маја 1903. год[ине].

7. јуна у дневном листу „Мали журнал” у броју 163 изашао је чланак под насловом „Права истина о догађају на Бањици”. Кад сам чланак прочитао, отишао сам начелнику министарства војног пуковнику Стелу Степановићу и изјавио му да чланак неверно представља догађај и спремио сам исправку, па желим да од министра војног добијем одобрење за исправку. Начелник Степановић нашао је да ја за ово треба да се обратим команданту места, пошто он руководи истрагом, те да он, по дозволи министра војног, ту ствар исправи. Одем пуковнику Соларовићу по он није био мишљења да он треба то да исправља, правдајући се тиме што нема тачних података, пошто су капетан Петровић и поручник Гаговић мртви, те нема још ко други да ту ствар потврди.

10. јуна изађем пред министра војног и изнесем њему циљ мога доласка. Саслушао ме пажљиво и обећао да ће учинити да се то исправи. А учинио је корак да се наша штампа упути на пажљивије писање о том догађају и његовим наредбама. Резултат је био следећи. У „Малом журналу” у јутарњем издању бр[ој] 9 од 13. јуна 1903. год[ине] изашла је следећа исправка: „У 163. броју „Малог журнала” од 7. јуна тек[уће] год[ине] под насловом „Права истина о догађају на Бањици” неверно је представљен догађај на Бањици о коме се говори у том чланку.

Ниска уредништво на основу Закона о штампи, у првом броју овога листа, оштампа ову исправку.

Из Општевојног одељења Министарства војног 11. јуна 1903. год[ине]-ФАБр. 428 у Београду.”

²⁴ СВЛ 22 (1.6.1903) 439, Наредба министра војног ФАБр. 4, Београд 29. мај 1903. године.

*

Од команданта места пуковника Соларовића добио сам писмо 19. јуна следеће садржине: „Да би се десивши се догађај 29. прошлог месеца у бањичком логору између пуковника г. Димитрија Николића с једне и почив[шег] капетана Милана Ф. Петровића и почившег поручника Милана Гаговића са друге стране могао детаљније сазнати, изволите ми до 21. тек[ућег] мес[еца] поднети тачан и подробен опис, како је догађај текао.” У одговору пуковнику Соларовићу поново сам изложио догађај, како је текао, а како сам му исти 29. маја изложио преко телефона са Бањице и лично по доласку у штаб дивизије и како сам исти изнео напред у овом напису.

*

У дневном листу „Београдске новине” у бројевима 197. и 198, 16. и 17. јула 1903. год[ине], које бројеве овде прилажем, изашао је подужи интервју, који је имао београдски дописник бечког *Zsit*-а са пуковником Динком Николићем о догађају на Бањици 29. маја 1903. год[ине]. Овај интервју изашао је још и у следећим дневним листовима: „Штампи” бр[ој] 175 и у „Дневном листу” бр[ој] 143. У том разговору сам догађај на Бањици није тачно изнет, а нарочито моја улога где на питање дописниково упућено пуковнику Николићу: „Зашто сте полагали на то да утврдите да ли је краљ заиста мртав?” пуков[ник] Николић је између осталог одговорио: „Ја бих *против-револуцију* само тада предузео да је краљ у животу и с тога сам ја *против-пуковнику Милићу* пребацивао што ми одмах, кад је дошао, није јавио да је краљ мртав, већ тек онда пошто су Петровић и Гаговић пали и ја рањен. Борбе између мене и она два официра не би у том случају ни било.”

У добу кад је овај интервју изашао био сам болестан и нисам могао лично отићи до пуков[ника] Николића. Зато сам му 18. јула упутио писмо, које је у изводу гласило: „Не знам господ[ине] пуковниче да ли је дописник тачно забележио Ваше речи када сте му говорили о мојој улози на Бањици 29. маја тек[уће] год[ине]. Претпостављам да их он није тачно забележио, па ћу се радовати ако би Ви, преко дотичних листова исправили то његовог нетачно излагање.” Писмо ми је враћено по доносиоцу са изјавом да је пуков[ник] Николић отпутовао у иностранство на дуже време.

Обратио сам се Минис[тру] војном да ми дозволи да помнутим листовима пошљем исправку, која је била извод датог описа догађаја команданту места 21. јуна тек[уће] год[ине]. Али минис[тар] вој[ни] није ми одобрио штампање исправке. Када се пуковник Николић вратио из иностранства, говорио сам са њим о оштампаном његовом интервју и он ме је уверавао да дотични дописник није тачно забележио његов говор, а како у то време нисам, вели, био ту да то одмах исправим, сада је доцкан да то чиним.

Пошто министар војни у своје време није одобрио да дам исправку, а пуков[ник] Николић, кад се вратио из иностранства, налази да је за њега тада доцкан да даје исправку, то ћу ја овде, сада, у циљу истине покушати да у овим мојим белешкама изнесем стварно стање и моје обавештење о дотичном догађају.

Пуковник Николић у свом разговору са дописником, у колико се то односи на моју улогу, вели „да је мени пребацио што му одмах кад сам дошао ни-

сам јавио да је краљ мртав, већ тек онда пошто су Петровић и Гаговић пали и он рањен. Борбе између њега и она два официра не би у том случају ни било.” Признајем да сам ја другше схватио моју улогу према парочитој жељи пуков[ника] Николића, да баш ја дођем да га уверим да је краљ мртав. Јер кад он није веровао свом школском другу пуков[нику] Соларовићу, ни потпоручнику Докићу, па најзад ни дојучерашњем помоћнику или команданту Краљеве гарде коњичком потпуковнику Ђоки Ђорђевићу, чијем уверавању могао је поклонити вере као и мени, онда сам ја замислио да он од мене као краљевог ађу-танта и његовог потчињеног очекује сигурно нешто више, а што од њих није могао добити.

Дакле, када сам био прикупио податке, које сам већ напред изнео, пошао сам на Бањицу. Доласком на Бањицу и после силаска са кола пошао сам групи официра где је био и пуков[ник] Николић. Али његово издвајање из групе и његово одлажење у страну убедило ме је баш у ономе што сам ја и мислио да он жели са мном да говори насамом и да од мене сазна не само да је краљ мртав, већ и нешто више, а издвајајући се из групе тиме је мени дао на знање да му следећем и да не говорим ништа док му се не приближим. Најзад, нека је тачно пуковника Николића тврђење дато дописнику да је довољно било да ја само узвикнем „Краљ је мртав!” па да до сукоба и не дође. Нека је тачно да су само те речи могле спасти ситуацију, онда се ја питам кад су пуковнику Николићу и поред уверавања напред поменутих лица да је краљ мртав, било стало само до тога да му и ја, чим сам сишао са кола, јавим „краљ је мртав”, онда је он требао одмах чим сам пошао к њему да ме пита је ли краљ мртав и ја бих му одговорио да је заиста краљ мртав. Или, ако је он од мене хтео само те речи и ништа више, онда зашто се издвајао из групе и ишао у страну, зашто није осто у групи и ту ме сачекао и упитао је ли краљ мртав и ја би[х] му пред свима потврдио да је краљ мртав. Па даље, кад се већ издвојио из групе и пошао у страну и видео она два официра која су ишла за мном, и да му је њихово држање било невојничко, сумњиво, па уместо што је њих опомињао да стану право (а како он у разговору са дописником вели да их је два пута опоменуо да стану право и пустио их да му приђу, како он наводи, па три корака, док су они увек били позади мене), онда је могао уграбити времена да бар један пут упита мене је ли краљ мртав, те да му бар тада јавим да је краљ мртав, а што је по палажењу пуков[ника] Николића требало да спасе ситуацију. Али пуковник Николић то није учинио због чега се сукоб изродио, сукоб који пуковник Николић према дописниковом тврђењу приписује мени у грех.

Последице догађаја 29. маја 1903. године

Стање у војсци, које је настало као последица убиства краљевог 29. маја 1903. год[ине] и утицај у војсци официра, који су извршили ово убиство, *пореметило је правилно командовање, уздрмало је дисциплину и субординацију и поколебало је дух и морал у војсци.* Последице тог догађаја донеле су углавном и поделу официрског кора у три групе:

Прва група. У ову групу долазе они официри који су створили заверу и извршили убиство. Њихов број није велики, али њихов утицај постао је врло велики. Они су називани завереници.

Друга група. У ову групу долазе они који су симпатисали завереницима, одобравали њихов поступак и били су контрола над онима који су се сматрали као противници завереника. Њихов се број постепено повећавао. Они су називани *завереницима*.

Трећа група. У ову групу дошли су сви они официри који се нису могли сложити са тим да су официри смели подићи руку и убити онога за кога их веже свестиња заклетве и свој мундир умрљати крвљу онога коме су дали своју часну реч и пред Богом и људима да ће му бити верни и свом душом одади. Они су називани *контразавереници* или „*контраћи*”.

У овој трећој групи било је официра који су поступак завереника отворено критиковали, осуђивали и јавно говорили да завереници треба да иду из војске, јер официрима који положе заклетву и дићну руку на свога владарца нема места у војсци. Завереници су овим официрима стварали кривице, стављали их под суд, судили и осуђивали. Због тога су остали официри из ове групе морали бити обазриви у критиковању поступака завереника, а сву своју пажњу посветити само војсци те да у њој очувају дисциплину, дух и морал, који је у њој био до 29. маја 1903. год[ине].

Успешно завршени ратови, који су вођени од 1912. год[ине] за ослобођење и уједињење наше браће испод туђинског ропства, а и за уједињење нашег троименог племена, јасно доказују да су ови официри у томе успели и да њима углавном и припада заслуга за успехе постигнуте у овим ратовима. Доцније из прве и друге групе официра изродила се „Црна” и „Бела рука”.

Генерал Јован Атанацковић био је министар војни у влади, која је образована 29. маја 1903. год[ине]. Његова је намера била да ме понова одреди за команданта једне пешад[ијске] бригаде, али то нису дозволили завереници, пошто су ме они због случаја на Бањици уврстили у списак њихових непријатеља – контразавереника, па су чак радили на томе да ме ставе под суд због погибије Петровића и Гаговића. Због тога нису ни дозволили министру да ме понова постави за команданта бригаде, већ су хтели да ме поставе на неки положај пижи по што сам имао и то ван Београда. На ово пак никако није пристао министар војни. И тако ја дуже времена остах пераспореден (од 29. маја до 9. августа). Зато умолим министра и он ми одобри о[д]суство ради лечења у бањи ван земље. Чим је генерал Атанацковић био принуђен да поднесе оставку, а за министра војног дође пуковник Леонида Соларски, завереници код њега успеше и 9. августа 1903. год[ине] ја бејаш постављен за гарнизонера у Зајечар.²⁵

Када сам се вратио са одсуства, већ је био други министар, трећи по реду од 29. маја. Сада је био министар пуковник Милаш Андријевић. У другој половини месеца септембра био сам на рапорту код министра и изјавио му да моје војничко васпитање, моја дојакосна служба и положаји које сам заузимао у војсци не дозвољавају ми да пређем преко овог садашњег понижења, па са тога молим да се ово исправи, у противном да се ставим у пензију.

Министар ме је примио врло љубазно и изјавио ми да ме добро познаје и да то место заиста није за мене, да ме за пензију неће предложити и да има по-

25. СВЛ 33 (17.8.1903) 622, Указ ФАБр. 2666, Београд 9. август 1903. године.

во место за мене, па ми рече да дођем к њему сутра. Када сам сутрадан био код министра већ сам осетио да сада други ветар дува. Сада министар налази да би било врло незгодно да тако убрзо мења краљев указ. Препоручује ми да идем на нови положај, фамилију да не селим, а првим јесењим распоредом моја ће ствар бити исправљена. Послушам министра и одем на ново определење за гарнизонера у Зајечар.

*

Доласком у Зајечар и приликом јављања команд[анту] Тимочке дивизи[с]ке области, пуков[нику] Мијаилу Живковићу, изложио сам му укратко моју представку министру војном и да сам тражио или други одговарајући положај или да се ставим у пензију. Према томе да је мој долазак на ово место привремен.

У Зајечару нашао сам још официра који су, као противници завереника, овамо премештени из других гарнизона. А опазио сам да и овде међу официрима влада подвојеност у духу напред изнетом. Командант дивизије неколико пута позивао је официре и говорио да у циљу дружељубља треба да се пређе преко догађаја, па да међу официрима понова завлада љубав и слога. Али ове напомене пишу помогле. Подвојеност међу официрима остала је и даље.

У октобру месецу добијем одсуство за Београд. Доласком у Београд по дужности јавио сам се министру војном, но он ме није примио. За време мога бављења у Београду изађе и распоред официра, али у њему за мене не беше ништа од министровог обећања. Умолим министра да ме прими да бих сазнао шта је узрок што ми овим распоредом, према обећању министровом, пије учињена исправка, али ме министар не прими ни овога пута и тако ја остах и даље гарнизонер у Зајечару. Пошто ме министар није примио ни кад сам му се јавио по дужности, при поласку из Београда, онда ми је било јасно да је утицај завереника био јачи по министрова реч, но министрово дато обећање да ће ми јесењим распоредом исправити учињену неправду.

Вратио сам се у Зајечар и 6. новембра 1903. г[одине] поднео сам следећу писмену представку за пензију:

„Команданту Тимочке дивизи[с]ке области.

Указом од 9. августа 1903. год[ине] ФАБр. 2666 постављен сам за гарнизонера зајечарског. Пре тога био сам командант Дунавске пешади[с]ке бригаде. Нови положај нижи је од онога који сам имао раније. По повратку са одсуства, у другој половини месеца септембра, био сам на рапорту код г. министра војног и том приликом изјавио му: „Моја дојакопња служба, мој дојакопњи положај, моје војничко васпитање и честољубље не дозвољавају ми да пређем преко овак[во]г понижења у положају. Молио [сам] га да не идем на нови положај, већ да ми се учини исправка. Не може ли то бити, ма из којих разлога, изјавио сам да радије претпостављам пензију но овак[во] попижење.”

Господин министар одговорио ми је: „Непознато му је због чега је његов претходник са мном тако поступио. Увиђа да је неправилно поступљено. Као новом министру немогуће је да то одмах исправља. Познаје ме као ваљаног и употребљивог официра. За пензију ме неће предложити. Упућује ме да идем

на нову дужност, фамилију да не селим, а ускоро ћу бити задовољен.” Овакво ласкава обећања од министра војног, некадашњег мог наставника и дугогодишњег мог претпостављеног старешине, који ме заиста врло добро познаје, улила су у мене наду да ће моја праведна ствар ускоро бити исправљена и ја сам као војник министра послушао и на нову дужност отишао.

Јесењи ра[с]пор[ед] био [је] свршен, али ја нисам добио обећане исправке. У добу, када је и последњи јесењи распоред изашао, био сам у Београду, али нисам био срећан изаћи пред министра: ни кад сам се службено јављао да сам дошао на о[д]суство, ни кад сам полазио са о[д]суства, па ни тада кад сам по изласку распореда молио да ме прими. Из овога излази да министар није желео више говорити са мном. На старом положају оставља ме и даље, ваљда због истих утицаја који су владали и код његовог претходника.

Моја двадесетогодишња часна и исправна официрска служба, моје досадашње само препоручљиве оцене, моје награде и препоруке и најзад мој досадашњи положај, ти подаци, који треба да служе као основа при распоређивању сваког официра, у овом случају нису узети у обзир. Јер да су они били узети у обзир, сигуран сам да се не би могло, да не би требало са мном овако поступити, тј. не би се смело овако понизити, управо овако казнити. Ако не у интересу мом, оно бар у интересу војске и њених принципа. Ред је и правило је, кад се неко казни да му се и каже зашто се казни, па дотичном стоји на вољу да се жали ако налази да је неправедно кажњен. Мој се ранији положај омаловажава, ја се управо кажњавам, а ја узрок не знам.

Служба ми је исправна, савест чиста, рад војнички ничим несокаљан и одбијам од себе све друго што је могло послужити министру да ме овако понизи у моме досадашњем положају. Мојом целокупном службом доказао сам да сам увек служио са вољом и енергијом, а положаје добијао само исправном и часном војничком службом. Нека ми је дозвољено да наведем важније службе, које сам обављао, те да би укратко показао моју службену прошлост. Још као млад капетан I кл[асе] командовао сам онда самосталним батаљоном, а какав сам успех показао најбоље је познато данашњем министру као ондашњем мом првопретпостављеном. Доцније, као виши официр одмах сам почео заузимати видне положаје: командант Пешачке подофицирске школе, начелник штаба дивизије, командант пука и најзад командант Дунавске пешадијске бригаде. Поред овог положаја био сам и ађутант почившег краља Александра. Са положаја команданта бригаде дошао сам на положај на који до мене није дошао, а ни после мене не би требао да дође, официр службене прошлости као што је моја.

Постављањем на овај положај ја сам сматрао да ми се тиме хтело дати на знање да тражим пензију, што сам при рапорту код министра у септембру то усмено и учинио. Али отворена изјава министра да он увиђа да то није моје место и да ће ми ускоро исправити навело ме да поверујем и причекам. После оваквог обећања на рапорту, а после онак[в]ог поступка и држања према мени после рапорта, шта могу друго да мислим но то да је утицај са стране на министра био јачи по његово уверење у моју праведну ствар, но његова жеља да ми положај исправи, по његово дато обећање. Иако ме лично познаје, иако зна све шта ми је обећао, он је морао попустити, све заборавити и мене и даље

оставити на истом положају. За размишљање је куда то води и какве последице отуда могу да произађу.

Жалосно је да ја са праведним својим захтевом не могу да добијем задовољења и кад се овак[в]им поступцима нагоним, ваљда зато што сам био ађутант почившег краља Александра, да у годинама још способним за службу тражим пензију, што оваквом поступању са мном држим да је то крајњи циљ.

Подносећи предњи рапорт команданту, молим да исти спроведе господ[ину] министру војном те да се ставим у пензију.”

*

На збору официра држаном у Зајечару 29. јануара 1904. год[ине] изабран сам за председника Зајечарске официрске читаонице. Али како су на томе збору неки млађи официри стављали примедбе и критиковали рад дотадашње управе, појединих чланова па и самог председника, а са чим се ја, по мом војничком васпитању нисам могао сложити, па зато сам одмах по избору у фебруару 1904. год[ине] поднео оставку. У тој својој оставци ја сам углавном навео: дозвољавам да сваки члан официрске читаонице има права износити своје примедбе па рад управе и појединих чланова управе, па и на рад самог председника, али сматрам да те његове примедбе не треба ни у ком случају да ремте дужну пажњу млађих према старијима, а најмање да се тим примедбама вређа осетљивост и честољубље оних којима се исте чине неосновано.

Пуковник Живковић уважио је моју оставку, а није ме ни позвао да ме упита који су то официри критиковали управу и које чланове управе и у чему су они вређали осетљивост тих којима су чинили примедбе. Изгледа ми да је све то команданту већ било познато и да је он одобравао тај њихов поступак, па ме зато није ни звао, а оставку ми уважио. Доцније сам сазнао од тадашњег начелника штаба дивизије мајора Живка Павловића да му је командант Живковић говорио да ми је морао уважити оставку пошто се ја рачунам контразавереником.

Пуковник Андрејевић о[д]ступи са положаја министра војног, а мени дапо обећање не испуни, али ме и не предложи за пензију. Ја остах и даље на старом положају. Зато у априлу 1904. год[ине] одем на рапорт новом министру војном генералу Радомиру Путнику. Новом министру војном изложим све шта је са мном урађено и умолим га да ме предложи за пензију. Министар ме саслуша пажљиво и одговори ми: „Познајем вас добро као официра, још израније. За пензију вас нећу предложити, а како су укинуте пешад[ијске] бригаде, то ћу све команданте досадашњих бригада па и вас поставити за команданте пукова. А надам се да ћете и даље служити исправно као што сте и до сада служили.” И заиста ускоро изађе распоред којим се постављам за команданта XIV пешад[ијског] пука који је био у Књажевцу.²⁶

*

У мају месецу 1904. год[ине] примио сам дужност команданта XIV пешад[ијског] пука. Иако сам у пуку затекао неколико јачих присталица завреника међу млађим официрима, ипак сам што се тиче командовања и наставе у

26. СВЛ 13 (20.4.1904) 288, Указ ФАБр. 3335, Београд 14. април 1904. године

пуку био задовољан. Али како сам ја био обележен као противник завереника, а у Књажевцу био је са службом један од главних завереника, учесник у самом убиству, артиљеријски капетан Мијаило Ристић, то сам морао бити обазрив. Поред тога грађани Књажевачки показали су се одмах после 29. маја 1903. год[ине] као присталице новог стања и велики пријатељи завереника и као так[в]и нису били расположени према мени као бившем ађутанту убијеног краља, што сам ја то одмах могао и запазити. Да би таквом расположењу дали и доказа, они на дан годишњице погибије краљеве 29. маја приређују у цркви званично благодарење, коме присуствују грађани, чиновници и официри; варош ките заставама, а у вече варош осветљена, музика пролази кроз варош свирајући и цела је варош у весељу до неко доба ноћи.

Док Књажевчани сада пливају у расположењу новог стања, дотле забављају на дужну пошту онима који су у борбама у недавним ратовима изгинули баш за одбрану самог Књажевца. Сваке године 20. јуна чини се помен на брду више Књажевца изгинулим борцима у борбама вођеним за одбрану Књажевца, па се чинио и ове године. Ове године овај помен приредио је одбор, који ради на подизању споменика изгинулим борцима. Овом помену ове године од грађана Књажевачких нико није присуствовао, па ни председник општине. О овоме сам известио команданта Тимочке дивизијске области ради знања.

Однос између грађана и официра, који су ипак у већини били противници завереника, био је доста затегнут. У так[в]ом стању било је и анонимних плаката, којим су се грађани и омладина дражили против официра; како они у својим плакатима веле „против самовоље официра”. Благодарећи мирном и одмереном држању команданата успевали су да ову буру стишавају и затегнутос[т] ублажавају.

Пролетњим распоредом априла 1905. год[ине] будем одређен за команданта XIX пеш[адијског] пука,²⁷ који је био у Крагујевцу.

(АСАНУ, штв. бр. 10059)

27. СВЛ 14 (12.4.1905) 292. Указ ФАБр. 2732, Београд 31. март 1905. године

REMINISCENCES OF GENERALS JOVICA JOVIČIĆ AND LJUBOMIR
MILIĆ OF THE COUP D'ETAT IN MAY 1903

Generals Jovica Jovičić (Velereč, 1876 - Belgrade, 19-) and Ljubomir Milić (Gornji Milanovac, 1861 - Belgrade, 1949) described their participation in the coup d'état of May 1903, so as to bring out of oblivion the details on their role in this dramatic event. The narration of one of the conspirators and King's adjutant lacks only a sad story from the Court about the King's death. However, the description of the role of the VI infantry regiment, the event on Banjica and the epilogue offer a clear insight into the coup d'état and the state in the country after the change on the throne in Serbia. Through their reports, the participants have tried to persuade the reader of the reasons which freed young lieutenant Jovičić from the oath and brigadier general Milić from the suspicion that his hesitation contributed to the firing in front of VIII infantry line at Banjica. The manuscripts are kept in the National Museum in Čačak and in the Archives of the Academy of Sciences in Belgrade.

Radivoje Bojović

SOUVENIRS DES GÉNÉRAUX JOVICA JOVIČIĆ ET LJUBOMIR MILIĆ
RELATIFS AU COUP D'ÉTAT DE 1903

Les généraux Jovica Jovičić (Velereč 1876 – Belgrade 1949) et Ljubomir Milić (Gornji Milanovac 1861 – Belgrade 1949) ont décrit leur participation au coup d'État de mai 1903, avec le désir de faire un exposé détaillé sur le rôle qu'ils ont eu dans cet événement dramatique. Aux récits d'un jeune conjuré et d'un aide-de-camp du roi il ne manque que l'histoire déplorable de la mort du roi au palais royal, mais la description du rôle du VIe régiment d'infanterie, de l'événement à Banjica et l'épilogue, offrent une image nette du coup d'État et de la situation qui régna dans le pays après le changement sur le trône de Serbie. Le récit des participants à l'événement en question se ressent du besoin de convaincre le lecteur du bien-fondé des raisons qui dégageaient du serment le jeune lieutenant Jovičić et qui débarrassaient le général de brigade Milić du soupçon de l'hésitation qui aurait contribué à la fusillade devant le VIIIe régiment, aligné à Banjica.

Les manuscrits sont conservés au Musée National de Tchatchak et aux Archives de l'Académie serbe des sciences à Belgrade.

Radivoje Bojović

Faint, illegible text at the top of the page, possibly a header or title.

Main body of faint, illegible text, appearing to be several lines of a letter or document.

Faint text at the bottom left of the page, possibly a signature or date.

Faint, illegible text in the middle section of the page.

Main body of faint, illegible text in the lower section of the page.

Faint text at the bottom left of the page, possibly a signature or date.

Генерал Јовица Јовичић

Генерал Љубомир Милић